

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:4, Issue:20
sssjournal.com

pp.2783-2790
ISSN:2587-1587

2018
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 14/05/2018 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 16/07/2018
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 17.07.2018

İNSAN VE TOPLUM İLİŞKİSİNİN DİN SOSYOLOJİSİNDEKİ DEĞERİ

THE RELATION BETWEEN HUMAN AND SOCIETY IN RELIGIOUS SOCIOLOGY

Yalçın ÇETİN

Dr., MEB. Bursa-Kestel Halk Eğitim Merkezi, yalcincetin78@hotmail.com

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, zorunlu toplumsal bir varlık olarak kabul edilen insanın ve onun içinde yer aldığı toplumsal dinamiklerin sosyolojinin özel bir alt disiplini olan "Din Sosyolojisi" bağlamındaki değer analizini yapmaktır. İnsan yazısız-yazılı tarih içerisinde birçok kültür ve medeniyet inşa etmiş; aynı zamanda bu inşa sürecinde, kendisi de farklı psikolojik, ekonomik, sosyal paradigmalardan geçerek, kendini anlamlı bir varlık olarak konumlandırmaya çalışmıştır. Sosyolojik bakımdan insanın değeri, içinde yaşadığı sosyal çevrenin ve ürettiği kültür araçlarının değerlendirilmesiyle anlaşılabilir. İnsan aile, toplum, din ve ekonomi gibi olgular içinde bir var olma mücadelesi vermektedir. Bu toplumsal olgulardan hareketle insanın değer üreten bir varlık olduğu gerçeği ortaya konmuştur.

Bir kültür bilimi olarak sosyoloji, ekseriyetle 18.yüzyılın sonları ve 19.yüzyılın başlarında bağımsızlığını elde etmeye başlamış ve ondan bir alt disiplin olarak neşreden Din Sosyolojisi, kendini dinin toplumsal yapıdaki tezahürlerine adanmıştır. Sosyoloji, toplumsal olgu ve yapıları açıklamaya çalışırken; Din sosyolojisi de din ve toplum arasındaki münasebetleri, sosyolojik bir bakışla açıklamaya çalışmaktadır. Din sosyolojisi bu bağlamda kendini, ne katı bir bilimcilikle pozitivism tuzağına düşürmeden, ne de dini veya dinsel bir sosyolojiye dönüşmeden var etmek zorundadır.

Sonuç olarak insan ve toplum arasındaki ilişkiler birçok sosyal bilimin (felsefe, tarih, psikoloji, antropoloji vb.) konusu olduğu gibi çoğunlukla sosyolojinin ilgi alanına girmektedir. Bir üst yapı olgusu olan din ise insanın manevi dünyasından hareketle, sosyal dünyasını anlamlandırmaya çalışır. Dinin insan ile toplum arasındaki bu önemli rolünü anlamlandırmak, açıklamak, betimlemek ise din sosyolojisinin varlığına işaret etmektedir. Bu makalede insan ve toplum arasındaki ilişkinin Din sosyolojisindeki değeri ele alınırken; sosyoloji ve Din sosyolojisinin bağımsız bir sosyal bilim haline gelmesine öncülük eden açıklayıcı paradigma ile anlayıcı paradigma da karşılaştırmalı bir analize tabi tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din, Din Sosyolojisi, Toplum, İnsan, Kültür

ABSTRACT

The aim of this study, human who is regarded as compulsory social existence and in which human take part in social dynamics is to make the analyze of the value of sociology of religion which is an sub-discipline of sociology. Human, settled too many civilization an culture in prehistory and history, at the same time of this building period, passing through pysical, economical and social paradigms, he tried to put himself as an meaningful existence. The value of a person as sociological, is able to understand by evaluating the cultural tools and the socio-culture. The mankind struggle of existence in the phenomenon of society, religion and economy. It is manifested that the mankind is a existence who produce value on the concept of social phonemonens.

As a culture science sociology, started to again independence at the end of 18th and the beginning of 19th centuries and sociology of religion, as a sub-discipline of sociology, devotes itself the its own reflectrons in the society. While the sociology tries to explain the fact and structures, sociology of religion tries to explain the relationship between religion and society by using a sociological concept. In this coherence, sociology of Religion neither entrap itself into positivism by forcing scientism, nor change the religion or religious sociology, is to exist.

As a result the relationship between human and society is a subject of lots of social science (philosophy, history, psychology, antrophology etc.) but mostly sociology. As an upper class phonemenon, religion tries to give meaning social world of society on the concept of immaterial world. Explaining giving the meaning, describing this important

role of religion between the mankind and society is to indicate the existence of sociology of religion. While in this report the value of the relationship between man and society in the sociology of religion is discussed; the explanatory paradigm and the paradigm of understanding that led to the sociology and sociology of religion becoming an independent social science will be subjected to a comparative analysis.

Keywords: Religion, Sociology of Religion, Society, Human, Culture

1. GİRİŞ

Bir anlam varlığı olan insan, tüm yapıp etmelerinde, yaratılışında hep bir erekselliği taşımaktadır. Büyük bilge Sokrates'in "insanın kendini bilmesi" gerektiği sözü, insanı aynı zamanda bir bilgi-bilen varlık(ğı) haline getirmektedir. Demek ki insan, anlamlı bilgiler kanaviçesi ya da bilgilerin anlamı üzerine eğilen bir varlıktır. İnsanı diğer bütün var olanlardan ayıran onun aklını, düşüncesini, duygularını kullanan-kullanabilen ve bu akıl-duyu bilgisi üzerinde, aynı zamanda gönül-sezgi-duygu varlığı özelliğiyle, etrafındaki diğer insanları, çevreyi etkileyerek büyük kültür ve medeniyet unsurlarını kendi tarihi içerisinde var etmiş olmasıdır.

Her şeyi bilmeyi arzulayan insan, kendini bilmeyi de arzular. İnsanın kendiliğinin bilgisi, onda hiçbir bilginin eleştirel olarak doğrulanamayacağı ve güvenle temellendirilemeyeceği bir koşul olarak, önemli ve arzulanan bir şeydir (Collingwood, 2010: 276).

İnsan Aristoteles'in deyişiyle zorunlu toplumsal bir varlıktır. İnsan tek başına tüm ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir yapıda değildir. Burada şu ince noktayı belirtmemiz gerekmektedir. İnsan, zihni olarak dünyadaki birçok nesneyi, bilgi faaliyetini kendisine merak konusu yapabilir, bunlar üzerinden fikir yürütebilirken; sosyolojik açıdan barınmaya, korunmaya ve topluluk halinde yaşamaya mecburdur. Çünkü içinde bulunduğu-var olduğu varlık âleminde daha dünyaya geldiği ilk andan, neredeyse ilk yirmi aya kadar zorunlu bakıma muhtaçtır. Bu sebepten insan ve toplum arasında kurulacak olan ilişkinin boyutları, bu ilişki sonucunda-sürecinde ortaya konan-çıkan toplumsal kurumların (aile, toplumsal çevre, din, ekonomi, devlet vd.) mahiyetini de bu ilişkinin değeri-özü bir şekilde belirlemektedir. Burada sosyal kurumların oluşum süreci, kaynak problemi genel olarak ele alınmaktadır. Yoksa aile bir sosyal kurum olarak iki insanın bir araya gelmesiyle ilk nüvelerini verirken; bir düzenleyici-buyurucu kurum olan din ise beşeri inanç grupları bir yana, semavi anlamda insan varlığını da yaratan aşkın (transendental, müteal) bir kaynaktan gelen olgudur. Yani din insan-insan, insan-toplum ve toplum-toplum arasında ortak bağlar kursa da, düzenleyici buyruklar getirirse de; bu ilişkiler özellikle semavi dinleri doğurmamıştır, diyebiliriz.

Modern sosyolojinin kurucularından Auguste Comte, toplumun ancak tüm dinamikleriyle bir arada görüldüğünde daha anlaşılır olabileceğini ifade etmiştir (Sezal, 1991: 4-5). Bu bakımdan insan ve toplum ilişkisi de ne sadece birey merkezli ne de sadece toplum merkezli ele alınabilir. İnsandan topluma ve toplumdan insana doğru farklı düzlemdeki ilişkiler, üretimler özel bir değerlendirmeye açığa çıkarılmalı-çıkarılmaktadır. Bu karşılıklı değerlendirme süreçlerinde bütün bilimlerin katkısı küçümsenemeyecek derecede önem arz etmektedir.

Sosyolojinin de içinde yer aldığı insan bilimleri (tarih, psikoloji, antropoloji vd.) insanı değişik yönleriyle ele alırken; sosyoloji de insanı yaşadığı ve yönlendirdiği tarih içinde, toplum bireyleri arasındaki davranışlarıyla, yaşantısıyla anlamaya çalışır. İnsan bilimleri, insanı anlarken onun eseri olan tarihi ve toplumları da anlamaya çalışır. İnsan bilimlerinde konu, hem insanın varlığı hem de bilgisi ve iradesiyle yaptığı, meydana getirdiği olaylardır. (...) İnsan, tarihteki ve toplumdaki olaylarda, değişik ortamlardaki yönleriyle anlaşılmalı çalışılan bir varlıktır. İnsan bilimlerinde kullanılan yöntem, daha çok anlama yöntemidir (Bolay, 2010: 27-28).

İnsanın sosyalleşmesi bağlamında aile, çevre ve dini inanç büyük bir rol oynamaktadır. Sosyoloji, insanı tüm toplumsallığı içerisinde incelerken, sosyolojinin özel bir alt disiplini sayılan Din Sosyolojisi de insan-toplum ve din-dini inanç arasındaki ilişkiyi kendi metodolojik parametreleriyle incelemektedir. Din Psikolojisi, insanın dini inanç ritüelleri içerisinde, dini ruhaniyeti içinde nasıl bir psikolojik süreçten geçtiğini incelemek, açıklamak istiyorsa; Din Sosyolojisi de tüm dinlerin, dini inançların insanın dışsallığını oluşturan bir olgu olarak topluma-insanın sosyalitesine yönelik ahlaki, hukuki ve siyasi yaşam ideallerini, yaşam doğrularını, bir bakıma özünde gerçek bir irfan bilgisine, hikmet bilgisine, arayışına varmak olan derin dini yaşantının psikolojik halinden sıyrılarak, dinin toplumsal tezahürlerinin kavranması, anlaşılması ve nihayetinde açıklanması görevini üstlenmiştir.

Sosyolojinin kurucularından A. Comte sonrası Herbert Spencer, sosyolojinin farklı toplumları ve toplumun farklı gelişme safhalarını mukayese etmesi gerektiğine inanıyordu. O sosyolojinin konusu olarak aile, din,

ekonomi, politika, sosyal kontrol, sanayi vb. sosyal kurumları, yapıları, olguları saymaktadır (Sezal, 1991: 6-7). Spencer'in bu açıklamalarından hareketle, genel olarak sosyoloji ve özel alt disiplin olarak Din Sosyolojisi için, kendi sahasındaki toplumsal yapı ve kurumları, sosyo-kültürel inceleme alanlarını farklı toplumsal unsurlar üzerinden yapmanın daha aydınlatıcı, açıklayıcı olabileceğini ifade edebiliriz.

İnsan ve toplum ilişkisi, tüm dünya toplumlarında bazen sorunsal bazen de insan ilişkilerini aydınlatıcı çözümsel bağlamlarda incelenmeye çalışılmaktadır. Dünya üzerinde birçok yeni keşif yapılırken, yeni araç-gereçler açığa çıkarılırken; bir yandan da dünyadaki birçok canlı türü yok olmakta, bunun yanında insanın mahiyeti, toplumsallığı, dini yaşantısı yeni anlamlar kazanmaktadır. Kısacası insanın yaratıldığı ilk günden bu yana anlam sorunu, toplumsallık içindeki durumu, güncelliğini arttırarak korumaktadır. İnsanın dini inancı da sekülerleşme, globalleşme ve diğer beşeri dini oluşumlar sonucunda farklı boyutlar kazanmaktadır. Dolayısıyla en azından biçimsel olarak din olgusu da değişkenlik arz etmektedir.

Din sosyolojisi, başlangıçta bir bütün olarak sosyolojinin kuramsal merkezini oluşturuyordu; çünkü akılcı eylemin karakterini, sembollerin önemini ve toplumsallığın doğasını anlamaya çalışıyordu. Günümüzde ise ilgi alanları çeşitlenmiş, toplumun modern tezahürleri ve sekülerleşme gibi unsurlar Din Sosyolojisinin konuları arasına girmiştir. Bu bağlamda Din Sosyolojisi ve Dini Sosyoloji arasındaki farklılıklara da dikkat etmek gerekmektedir. Din ile toplum arasındaki ilişkiler herhangi bir dinin beklenti ve yaklaşımları üzerinden ele alınmayıp, orada gerçekleşen olay ve olguları tamamen dindışı saiklerle çözümlenmeye çalışan incelemeler Din Sosyolojisi kategorisinde yer alırken; araştırmayı belli bir dinin talep ve kriterleri eşliğinde sürdüren çalışmalar birer Dini Sosyoloji etkinliği olarak sosyal bilimler disiplini altında yerini almaktadır (Subaşı, 2014: 56-57).

Din Sosyolojisinin başta metodolojik sorunlarını çözmeye yönelik, çoğu klasik din sosyoloğunun öğrencilerinden oluşan araştırmacıların etkinliklerini bir kenara bırakırsak, bugün daha çok yapılmaya çalışılan birey ve toplumun modern/postmodern bağlamda yaşadığı derin anlam sorunlarını tanımlamak ve bunların ürettiği toplumsal sorun ve çıktılara bir açıklama getirmektir (Subaşı, 2014: 57).

2. İNSAN VE TOPLUM İLİŞKİSİNİN GERÇEKLEŞME YERİ OLARAK TOPLUMSAL YAPI

İnsan ve toplum arasında gerçekleşen/gerçekleşecek olan ilişkiler elbette bir sosyal zemine ihtiyaç duymaktadır. Bu sosyal zemin ise tüm farklılığı, zenginliği ve sorunsallığıyla 'Toplumsal Yapı' olarak adlandırılan sosyal fenomendir. Toplumsal yapının doğru şekilde anlaşılıp, yorumlanması aynı zamanda birey toplum ilişkisinin de doğru ele alınmasını sağlayacaktır. Toplumsal yapının doğru anlaşılması için genel olarak sosyolojinin ve özel olarak Din Sosyolojisinin uygun bilimsel metodolojik yaklaşımları kullanması gerekmektedir. Metodoloji sorunu insanın ve toplumsal yapının, doğanın anlaşılabilmesi, açıklanabilmesi için tarih boyunca gerek artan bir ihtiyaç gerekse azalan bir tartışma zemini olarak özellikle sosyal-kültürel bilimlerin varlığını, bağımsızlığını elde etmesi sürecinde bilhassa 18.yüzyılın sonu-19.yüzyılın başlarında sürekli bir bilimsel eğilim olarak devam etmiştir. Sosyoloji toplumsal gerçekliği açığa çıkarmada ve onu kendi argümanlarıyla açıklamada en çok anlayıcı ve açıklayıcı metodolojiyi kullanmaktadır. Toplumsal gerçekliği açıklama temelli anlama, genel şekilde ifade edildiğinde, yorumlamayorumsama manasında Alman düşünür Wilhelm Dilthey'in yoğun katkısıyla Hermeneutik (yorumlama) olarak adlandırılan sosyo-bilimsel metodolojinin kapsamına girmektedir. İnsan ve toplum arasındaki ilişkinin değerini anlayıcı ve açıklayıcı paradigma üzerinden vermek, Sosyolojiye ve Din Sosyolojisine geniş alanlar açmaktadır.

Toplumsal yapı, değişme ve tabakalaşma kavramları sosyolojinin en temel konuları arasında yer alır. Her insan bir toplumsal gerçekliğe doğar; varlığını ve gelişimini içine katıldığı toplumun yapıları içinde gerçekleştirir. Toplumsal yapı mevcut düzeni, yapılandırılmış kurumsal şemaları ve bütün bunları kuşatan zihniyet dünyasını ifade eder. Toplumsal değişme, bu yapı üzerinden gerçekleşen hareketliliği, toplumsal tabakalaşma ise aynı bağlamlar ekseninde oluşmuş farklılıkları özetler (Subaşı, 2014: 145).

Toplumsal yapı; fiziksel çevre, nüfus, toplumsal ilişkiler, kültür ve tabakalaşmanın karşılıklı etkileşimiyle meydana gelen bir organizmaya işaret eder. İnsan, içinde doğduğu dünyayla başta fiziksel çevre olmak üzere, toplumsal sistem, tabakalaşma, kültür, din, ekonomi, gelenek ve kurumsal pratikler eşliğinde teması girmektedir. Bireyin kimliği ve toplumsallaşma süreçleri bu alanda gerçekleşir. İnsan ve toplum, bu iç içe geçmiş yapısal organizasyonu dikkate almadan kendini gerçekleştiremez. Bu bağlamda toplumsal yapı çeşitlenmiş ilgilerin, kökleşmiş ya da aşınmış yapıların, hatta kendi kendini yenileme ihtiyacından mütevellit gerilim ve sarsıntı süreçlerinin toplamından oluşmaktadır. İster uyumlu ve itaatkâr, ister muhalif ve isyankâr olsun her bir insanın bir şekilde hesaplaşmak ve kendi adına tercih de bulunmak zorunda olduğu sosyal

düzenek, kendisini öteden beri kurmaya çalışan mevcut toplumsal yapıdan başkası değildir. Aslında her insan, kendini içinde bulunduğu dünyanın eseri olduğu kadar onu değiştirmeye muktedir bir perspektifin de ajan ve aktörüdür. Sonuçta toplumsal yapı insanların pratiklerini şekillendirirken, bu pratikler de toplumsal sistemleri oluşturur ve yeniden üretir (Subaşı, 2014: 146).

Weber, Dilthey ve Rickert gibi düşünürler, sosyal bilimlerdeki 'bilgi'nin doğa bilimlerinden nitelik olarak farklı olduğunu aynı zaman da bu 'bilgi'nin doğa bilimlerindeki kadar geçerli olduğu yönündeki yaklaşımlarıyla, aydınlanmacı gelenekten farklı bir metodolojik anlayışla çalışmalarını sürdürdüler (Hira, 2000: 45).

Doğa ve topluma yönelik araştırmaların farklı yöntemlerle ele alınması gerektiği yönündeki düşünce ilk olarak Dilthey tarafından dile getirilmiş, Windelbant ve Rickert gibi Alman tarihçi ve filozofları tarafından tartışılmıştır. Bu bilim adamlarına göre, doğal dünya sadece dışardan gözlenebilmesi ve açıklanabilmesine karşı, toplumsal dünyanın içerden gözlenebilmesi ve anlaşılması mümkündür. Ayrıca doğal dünyada olgular arasındaki ilişki, mekanik nitelikte bir nedenselliğe, toplumsal dünyada ise değerlere dayanmaktadır (Hira, 2000: 47).

Dilthey Alman düşünce geleneğince benimsenmiş olan doğal gerçeklik-tinsel gerçeklik ayırımından hareketle toplum ve tarih dünyasını özel yöntemlerle ele almaya çalışmıştır. Dilthey'e göre, insandan kaynaklanan ve insanın eseri olan tüm tinsel öğeler aynı zamanda insan eylemlerini belirleyen motiflerdir. Motif, insanın kendi yarattığı düşünce, değer, norm, hukuk düzeni, politik rejim vb. olarak insan eylemlerini içten belirleyen şeydir. Dolayısıyla tarihe ve topluma yönelen bilimler, pozitivistlerin önerdiği türden doğa bilimlerini örnek alan bilimler değildir. Tarih ve toplum bilimleri deneysel yönden ele alınamaz. Çünkü burada konu bir algılama nesnesi değil, bir anlama nesnesidir. Dilthey'e göre, kültür alanı ve kültür bilimlerinin konusu olarak tinsel dünya, doğabilimsel açıklama modeli ve doğabilimsel nedensellik altında ele alınamaz. Çünkü kültür alanında doğabilimsel anlamda yasalar olamaz; kültür alanının da insanın kendiliğinden ve özgür olarak belli değer, ilke, norm, kural türünden şeyler altında kendi gerçekleştirdiklerini bilmek söz konusudur. Tüm bu değerler, ilkeler ise doğal belirleyiciler değil, yine insan yapısı şeyler, kısacası, simgeler, "anlamlar"dır. Kültür alanında sebep-sonuç bağıntısı ancak bir anlam-eylem, simge-eylem, motif-eylem bağıntısı olarak kurulabilir (Özlem, 2001: 32-34).

Dilthey açıklama ve anlama arasında önemli bir ayrıma gitmiştir. Dilthey'e göre, insan bilimlerinin gerçek yöntemi anlama ve yorumlamadır. Açıklama metodunun amacı, genel, değişmeyen yasalara ulaşmaktır. Hâlbuki kültürel objeler alanında genel yasalara varmak söz konusu değildir. Çünkü insana ait olan sanat, politik ve dinsel olaylar, tekrar etmeyen tek ve bir defa olup biten objelerdir. Bunlar anlaşılabilir fakat açıklanamazlar (Hira, 2000: 48).

Kültür bilimlerinin aksine doğa bilimleri evrendeki düzeni-düzensizliği genel geçer yasalar veya yanlışlanabilirlik-doğrulanabilirlik ekseninde belli nedensellikler bağlamında açıklamaya ve buradan genel-geçer yasalara ulaşmaya çalışmışlar ve çalışmaktadırlar. Ancak kültür bilimlerinde bu tip bir açıklama sonuç vermediği için özellikle Tarihçi ekol diyebileceğimiz düşünce içerisinde Anlama (verstehen) olgusu gündeme getirilmiştir. Anlamayı sistemli hale getirmeye çalışan ilk düşünür Dilthey olurken; bu yöntemi sosyolojiye tatbik eden Max Weber'dir (Hira, 2000: 48).

Dilthey "Hermeneutiğin Oluşumu" adlı makalesinde ilk olarak anlama kavramının amacını ve fonksiyonunu açıklamaya çalışır. Tinsel bilimlerin temellendirilmesi bağlamında Dilthey hermeneutiğe özel bir anlam yükler. Dilthey'in en büyük amacı sosyal ve tarihi bir gerçeklik olarak tin bilimlerini epistemolojik, lojik ve metodolojik açıdan temellendirmektir (Topkaya, 2007: 75-92).

Anlama, 19. Yüzyılda dini ve tarihi metinlere nüfuz etmek için kullanılan bir kavramdır. Alman tarih filozofları, tarihi de doğa bilimlerindeki gibi kanunlar üzerine inşa etmeyi gerekli gören pozitivist düşünceye karşıydılar. Metinleri ve insan eylemlerini nedensel düzenlilikleri tanımlayarak anlayabileceğimiz fikri, Dilthey tarafından geliştirilmiş ve sosyolojiye Weber tarafından uygulanmıştır. Weber'in verstehen(anlama) üzerindeki düşünceleri, kendi zamanındaki Alman tarihçilerin hermeneutik anlayışından kaynaklanıyordu. Hermeneutik, metinlerin öznel bir yaklaşımla anlaşılması ve yorumlanmasıydı. Amacı, yazarın düşüncesinin ve metnin yapısının anlaşılmasıdır. Weber, metnin anlaşılmasından sosyal yaşamın anlaşılmasına ulaşmaya çalışıyordu (Hira, 2000: 53).

Weber, sosyolojinin, toplumu, toplumsal davranışı anlamak için genel kavramlardan hareket etmemesi, bireylerce öznel olarak düşünülmüş anlamı ortaya koymaya çalışması gerektiğini ifade etmektedir. Yani sosyoloji anlayıcı olmalıdır. Weber'in düşünce dünyasında, yöntem bakımından anlama açıklamadan da,

nedensel çözümlenmeden de önce gelir. Çünkü açıklamak için önce anlamak gerekir. Açıklamak, bir anlamı olan olgular arasında mantıklı bir bağlantı kurmak demektir. Anlamak, insanların davranışının arkasındaki niyetin anlamını bilmektir. Gözlenen davranışla davranışta bulunanın verdiği anlam arasındaki ilişkiyi anlayarak açıklamaya varılır. Weber, Durkheim'in ve pozitivistlerin tersine, insan davranışlarının incelenmesinin salt gözlemlerle sınırlanmayacağını ve farklı bir metodun (anlama-verstehen) kaçınılmaz olduğunu kabul ediyordu. Fakat Weber, anlama'nın kapsamına sınırlar koyup sadece ona güvenmenin sakıncalarını da göstermişti. Ona göre verstehen'den(anlama) türetilen bilginin bilimsel geçerlilik kazanabilmesi için deneysel sınamalarla denetlenmesi gerekir (Hira, 2000: 54).

O halde anlama, kaynağını, yaşanmışlığa dayalı olarak, bireylerin psişik hallerinde değil, öznel arası bir ortak doğa'da bulmaktadır. Başka bir gezegenden gelen canlıların bizi anlaması olanaksızdır. Çünkü onlar bizim gerçekleştirdiğimiz bu ortak doğanın içinden gelmemektedirler (Özlem, 2001: 108).

Weber, sosyolojinin bir genelleştirici bilim statüsünü kazanabilmesi için hem empirik/açıklayıcı, hem de konusunun bir kültür gerçekliği olması nedeniyle bir kültür bilimi olarak anlamacı bir bilim olması gerektiğini belirtmişti(...) Weber de, sosyolojinin amacı, kültürel anlamları anlamaktır diyerek bunun altını çizmektedir (Özlem, 2001: 120-121).

Sosyolojinin özel bir alt disiplini olarak Din Sosyolojisi de toplumsal bir kurum olan dinin sosyal sahadaki anlamını, değerini anlamak ve açıklamak istemektedir. Din sosyolojisi bunu yaparken de olanı olduğu gibi görme ve bunu, sosyolojinin verileriyle harmanlama işini, dini tezahürlerin sosyal sahadaki araçsallığını, sosyolojik etmenlerden hareketle yapmak zorundadır.

3. DİN TOPLUM VE İNSAN

Din Sosyolojisinin çalışma nesnesi olarak din ve toplum, ortak ve farklı özellikler gösteren bir yapı arz eder. Dinin toplumsallığını ve toplumun dinsel unsurlarını sosyolojinin metotlarıyla ele almak Din Sosyoloğunun işidir. Din insanın belli türden davranışlarını ihtiva eden bir kurum değildir. Başından beri insanın hemen tüm eylemlerine şöyle ya da böyle damgasını vurmuş bir sistemdir. Onun için dinin görece de olsa bağımsız kültürel bir kurum mu, yoksa tüm kültürel kurumlara kaynaklık eden bir temel olgu veya kurumlar arası bir sosyal/manevi doku mu olduğu tartışıla gelmiştir (Aydın, 2015: 129-130). Bu çerçevede Sosyolojizmin kurucusu E. Durkheim'a göre din, diğer kurumların kendisinden doğduğu bir ana kurumdur. Bazı düşünürlere göre ise din, bir temel kurum olarak alınsa bile diğer kurumlardan farklı özellikler göstermektedir. Fert ve toplum hayatında olguları belli nitelikleriyle birbirinden ayırma imkânımız vardır. (...) Ama din en azından bir niyet ve eğilim unsuru olarak her türlü eylemin alt yapısını oluşturmaktadır (Aydın, 2015: 130).

Din, insanların maddi-manevi çevresini algılama sistemidir. İnsana hazır bilgiler sunar; nerede ve hangi konumda bulunduğunu işaretleyerek bir kimlik belirler (...). Dinler kültürel yönden içinde doğdukları toplumlardan soyutlanamazlarsa da, dini olgu sırf toplum ürünü de sayılmaz. Din, toplumdaki büyü, bilim, teknik gibi olgulardan birine indirgenemez. Kutsal olan sadece rasyonel olan ile açıklanamaz. Çünkü O, toplum üstü aşkın bir öze sahiptir. Dini olgunun temelindeki söz konusu bu öz ahlaki olandır. Esasen bütün bir din, bu ahlaki olanın açılımıdır. Dinin bireysel olduğu kadar toplumdaki ahlaki açılımı bizi dinin sosyoloji ile olan bağlantısına götürmektedir. Dini ve kaynağını her zaman toplumsallığa indirgemesek de dini pratikler toplumsaldır. Din ve toplum birbirleriyle etkileşim içindedir. Bu sebeple, din-toplum bağlantısı, din sosyolojisi olarak adlandırılan bir sosyolojik alt birimin konusu olmuştur. (...) Din Sosyolojisi dini olguların toplumla bağlantılarını konu almaktadır (Aydın, 2015: 130-131).

İnsan, kendine has karakter ve eylemleriyle tamamen bir duygu, akıl, sezgi varlığı olarak yaşamını sürdürmeye çalışmaktadır. Tekil bir insanın yapıp-etmeleri nasıl bir kültürün bütünü olarak algılanamazsa; aynı zamanda insanda tüm ihtiyaçlarını ancak ve ancak bir topluluk içinde, ötekine muhtaç kalarak elde eder. Bu bağlamda bir kaç atasözüne atıf yapmak isabetli olabilir: Komşusu açken tok yatması salık verilmeyen, komşusunun külüne bile muhtaç olan ve nihayetinde komşusunu almadan evini alması uygun görülmeyen birey, Aristoteles'in ifade ettiği gibi zorunlu toplumsal bir varlıktır. Bu varlık olmadan kültür-toplum olmayacağı gibi, toplumsal düzlem ve sosyalleşme olgusu olmadan da bu varlığın yaşamını uzun süre anlamlı şekilde sürdürmesi pek mümkün görünmemektedir.

4. DİN SOSYOLOJİSİNDE ANLAMA VE AÇIKLAMA METODOLOJİSİ

İnsan ve topluma ait olgu ve olaylar açıklanmaktan çok anlaşılmalı ve keşfedilmeyi bekleyen karmaşık anlamlar dünyasıdır (Karataş, 2017: 68-88). Kültür bilimleri olarak felsefe, sosyoloji, tarih, psikoloji vd. için bir başlangıç tartışması yapıldığında, bu bilimlerin sistemsiz ilk nüvelerinin evrenin ve evrende kendini-

kültürünü inşa eden insanın varlığına hatta bu varlığı önceleyen var olanlara kadar gidebilirken; pozitivist anlayıştaki bilim görüşlerinde bu başlangıç düşüncesine, örneğin ilk araçsal icat, fosil kalıntısı, güneş pusulası gibi somut bir eşyaya indirgenerek bir metodoloji geliştirilmektedir. Bu iki ana farklı görüş bizi bilime metodolojik yaklaşırken doğa bilimi, genel olarak (pozitivist yaklaşımlar); kültür (insani-idiografik) bilimler anlamında da genel olarak anlayıcı-açıklayıcı-hermeneutik-yorumsama metodlarını ya da bunların hepsini içinde barındıran eklektik bir yeni metodoloji kullanmak zorundadır.

İnsan bilimlerinde anlama yöntemini ilk uygulayan, Alman filozofu Wilhelm Dilthey'dir. Bu bilimlerde sebep-sonuç ilişkisi vardır. Ama daha çok anlamaya önem verilir. Çünkü bu bilimlerin alanı insan, toplum ve tarihtir. Bunlar fiziki dünyadaki gibi cansız varlıklar değildir. Aksine, insanın ve toplumun yaptıklarının anlamı ve amacı vardır. Anlama yöntemi, anlaşılan olayı açıklama olanağı da verir. Yani açıklama ve anlama yan yana bulunur (Bolay, 2010: 28).

Sosyoloji de anlama, sosyologun toplumsal ile bir tür diyalog kurmasını öncelikle zorunlu kılar. Sosyoloji de özne ve nesne arasında birbirini dışlayan değil; ancak birbirini var eden bir epistemolojik süreçten söz edilebilir. Sosyoloji de açıklama, toplumsal olanın yapısından dolayı, anlamaya dayanmak zorundadır (Akın, 2008: 103-114).

İlk sosyologlar olarak kabul edilen Saint Simon ve Auguste Comte, pozitif bilimci anlayıştan gelmeleri ve o zamanın bilimsel yaklaşımı neticesinde, sosyolojinin de diğer bilimler gibi bir doğa bilimi olması gerektiğini düşünmüşlerdir. Fakat sonrasındaki tarihsel süreçte sosyolojinin inceleme alanının doğal olan değil toplumsal alan olduğu gerçeğini dile getiren, pozitivism karşıtı, tarihsel ekoller diyebileceğimiz çizgide yer alan bilim insanları sosyolojik metodolojik ve epistemolojik farklılaşmalara dayanarak, anlama metodunu, anlayışını ortaya koymuşlardır(Akın, 2008: 104).

Anlama yönteminin, değerinin sosyolojiyi nasıl var ettiğini, sosyolojinin yoğun pozitivist(Comte Sosyolojisi) etkilerden, Max Weber'in etkilenecek esinlendiği Herder, Alman Tarih Okulunun Niebuhr, Ranke, Droysen, Mommsen vd. (Özlem, 2001: 31) çabalarıyla, Hegel'de izlerine rastladığımız Geist'in Tinselliği ve onun Dilthey'de apaçık bir anlama yöntemine dönüşmesi sürecinin sonunda sosyoloji insanı, kültür inşa eden bir varlık olarak görüp, bu kültür içerisinde anlama metodunu kullanarak, insanın hem kültür inşa edip hem de bu kültürden etkilenen bir varlık olduğunu toplumsal düzlemde göstermeye çalışmaktadır.

Din Sosyolojisi, sosyal bilimler metodolojisini izler. Yüzyılımızın başlarında Din Sosyolojisi için öngörülen açıklayıcı ve anlayıcı yöntem ikilemi bugün için anlamını yitirmiş görünüyor. Bilimin en temel tavrı, açıklayıcı olmaktır. Açıklamanın ise belli bir yolu vardır: Yaklaşım, yöntem ve teknikleri içine alan bu yol genelde tümevarım ve tümdengelim birliktedir kullanılan hipotetik-dedüktif bir yöntemdir. Bir nedensellik ilişkisi içinde gözlem-yorumlama ve karşılaştırma bakımından bir din olgusu, bir başka olgudan farklılık göstermez. Olsa olsa bazı özel teknikler geliştirilebilir(Aydın, 2015:141).

İnsan ve toplum arasındaki bu vazgeçilmez anlamlı ilişki, Din Sosyolojisinin de ana inceleme alanına giren, dinin toplumsal yaşamdaki tezahürlerine temel bir zemin oluşturmaktadır. Din Sosyolojisi de kendine has metodlarını özellikle Sosyolojinin de kullandığı (anlama, açıklama ve yorumsama) yöntemleriyle dinin toplumsal yapıdaki gerçekleştirmelerini, araçsallığını, anlamaya, açıklamaya ve bu suretle toplumlar için sosyal-kültürel anlamada bir gelecek projeksiyonu oluşturmaya çalışmaktadır.

Sosyolojinin ve Din Sosyolojisinin, insan ve toplum gerçekliğini en iyi izah edebileceğine inandığı anlayıcı metodolojinin özünü, W. Dilthey'in büyük katkıları sonucu ortaya konan yorumsama-Hermeneutik metodolojik bakışın içeriği oluşturmaktadır. Nihayetinde bu anlayıcı-yorumlayıcı yöntem, kültür ve sosyal bilimlerin doğa bilimlerinin aksine kavrayıcı bir dille, sadece açıklamanın katı pozitivist yönüne bağlı kalmayıp; üzerinde çalıştığı nesnenin özneleşme sürecini de dikkate alan bir anlayışa sahiptir. Bundan dolayı Dilthey'e göre insan, tarih ve toplum bilimlerinin konusu olan dinsel dünya, her şeyden önce, üzerinde hakimiyet kurmak istediğimiz bir gerçeklik (doğa) değil, tam tersine kavramayı dilediğimiz bir gerçeklik halindedir (Dilthey, 1999: 26).

Dilthey'e göre bu gerçeklik doğa bilimlerinin karşısında kültür bilimlerinin sınırlarını çizmek, insanın kendi hakkındaki bilincinin derinliğine ve bütünlüğüne ulaşmak hedefine yöneliktir. İnsan, tinsel olan şeylerin kökenlerini araştırırken, kendisi hakkındaki bu bilincin (öz-bilincin) içerisinde, doğruca bir irade özgürlüğü, bir eylem sorumluluğu yakalar (Dilthey, 1999: 28-29). Dilthey doğa içerisindeki insanın durumunu Spinoza'nın bir terimiyle (imperium in imperio-hükmedilmişlik içinde hükmetme) açıklar. İnsan kendi tinselliğini bu ortam içinde var eder (Dilthey, 1999: 29). Bu hükmedilmişlik durumu dinsel sahada da vardır. Dinler genel olarak tüm insanlığa buyurucu genel doğrular sunmaya çalışırlar. İnsan da katı bir determinist

fatalizme (kadercilik) düşmeden, dünyadaki varlık amacına istinaden kendi iradeselliği içinde kalarak (hükmederek), toplumsallığını inşa eder. Demek ki sosyolojik anlamda insanın tüm bu hükmediliş altındaki yaşantısı, kendisinin bir şeyleri değiştiremeyişi anlamına gelmemelidir. Zaten bir sosyal varlık olarak tarih yapan ve yazan, toplumu-kültürü-medeniyeti ortaya çıkaran ana etken insanoğlunun varlığıdır.

Pozitivizm, bir yöntem olarak “açıklamayı”, Rene Descartes’ta yoğunluklu olarak biçim kazanan “Doğanın dili Matematik’tir” anlayışına dayandırmaktadır. Descartes’tan bu yana Kartezyen gelenek diyebileceğimiz bu akım bilimin amacının açıklama veya daha ziyade nedensel açıklama olduğunu dile getirir. Bir kültür bilimi olarak sosyolojideki açıklama anlama temellidir. Yani sosyolojik olarak toplumsal alanı açıklamak için önce anlamak belki de o toplumsal-kültürel yapının içinde yaşamak gerekmektedir. Ayrıca dinin toplumsal tezahürlerini doğru analiz etmek için Din Sosyologunun da bu metodolojik bakışla hareket etmesi gerekir.

Sosyolojide toplumsalın var olan karmaşıklığını açıklamak, bir şekilde o karmaşıklığını toplumsalın varoluşu dolayısıyla kendisi de üreten sosyologu, anlamaya zorlar. Sosyolojik bilgiye ulaşma sürecinde sosyologun yaptığı şey aslında, toplumsal olan ile bir tür iletişimidir; başka bir deyişle bir diyalogdur. Her diyalog, anlama sürecine dayanır. Sosyolojide metodolojik tavır belirleyen toplumsal gerçeklik, bir anlamlar dünyası olmasından dolayı kendisini açıklamaya yönelen sosyologu anlamaya mecbur eder. Sosyolojide açıklama da zorunlu olarak anlamaya dayanmak zorundadır. Anlama, sosyolojideki metodolojik tavrımızın merkezinde yer almakla kalmaz; sosyolojide açıklamayı da önceler. Dolayısıyla sosyolojide anlama, açıklamayı var ederken, onun temel varlık koşulu olarak açıklamanın sınırlarını belirler (Akın, 2008: 103-114).

5. SONUÇ

Bir sosyal bilim olarak ilk başta sosyolojinin bağımsızlığını kazanmasında açıklama eksenli, özellikle pozitivist Comte’cu paradigmlar büyük önem taşımaktadır. Fakat sonrasında insan-toplum ilişkilerinde açıklama yönteminin sınırlılıkları Dilthey ve Weber’in büyük katkılarıyla anlayıcı-yorumlayıcı paradigmlara yerini bırakarak sosyolojiye daha bir yerindelik kazandırmışlardır. Bu metodolojik farklılaşma süreci sosyolojinin bir kültür bilimi olarak görülmesini de sağlamıştır.

İnsan maneviyatını şekillendiren din olgusuna da bu bağlamda bakılması, Din Sosyolojisinin de anlayıcı-yorumlayıcı bir metodoloji benimsemesini öngörmüştür. Çünkü dinin toplumsal tezahürleri ancak bir anlam bağlamında açıklanabilmektedir.

Toplumlar da bireyler gibi diğer toplumlar göre farklı özellikler taşırlar. Toplumların içinde yer aldığı tarih de her toplum için farklı unsurlar taşımaktadır. Bu yüzden Weber, her toplumun kendi sosyologunu yaratması (Hira, 2000: 57) gerektiğini ifade etmiştir. Toplum ve toplumun içerisindeki sosyal kurumlardan birisi olan dinin toplumsal tezahürlerini doğru anlamak için sosyolojinin anlama- açıklama- yorumlama metodlarına ihtiyacı vardır.

Dilthey, tarihçi okulun tin bilimlerine giden yoldaki açıklamalarındaki anlama isteğini, metodolojik olarak eksik bulur. Tarihçi okul elbette kendi zamanının kültür bilimsel paradigmatic süreçlerinde öncü sayılabilirken; tin bilimlerindeki insanın bilinç varlığı olduğu gerçeğini top yekûn anlamada yetersiz kalmış olabilir. Dilthey’de gerçekten epistemolojik ve tarihi olarak çözümler yaparak yorumsamaya dayalı bir bilim retoriği inşa etmiştir. Bu süreç insan ve toplum ilişkisine açıklamadan-anlamaya doğru giden, ancak doğru anlaşılabilir bir şeyin, doğru açıklanabileceği anlamını vermek demektir. Kısacası bu süreç, anlama temelli açıklama diyebileceğimiz bir metodolojiyi benimsemiş öyküsüdür.

İşte tam bu noktada genel olarak pozitivist sosyal bilim görüşü-diğer bilim görüşleri, din olgusuna ve dinin toplumsal tezahürlerine bakarken, bunları içi boş açıklama tarzları, dini ritüelleri-mabetleri-ibadetleri doğa bilimsel olarak içlerinde gizledikleri derin anlam bağlamlarını tam olarak hissedemeden açıklama gayretine düşebilirler. Bu yüzden dinin toplumsal tezahürlerini, insanın bir bilinç varlığı olduğu gerçeğinden hareket ederek, toplumun da kültürün diğer unsurlarıyla birlikte ele alınması gereken, bir zihinsel grup olarak adlandırılabilirliğini görmek için “Din Sosyolojisi’nin” anlayıcı-açıklayıcı, yorumlayıcı paradigmayla bakması gerekmektedir. Zaten Din Sosyolojisinin, sosyolojinin özel bir alt disiplini olarak bağımsızlaşmasını gerektiren de ‘Din’ olgusunun içinde barındırdığı açıklamayı gerektiren anlam bağıntı ve bağlarıdır. Bir sosyal bilim olarak tarih, ekonomi, politika, felsefe, psikoloji, sosyoloji ne kadar insan ve toplum eseri ise sosyal-psikolojik bir olgu olan din de o kadar insan içindir. Bu kadar insan için olan bir şeyin ise insan zihni dışında anlaşılabilirliği mümkün gözükmemektedir. Bu sebepten sosyal bilimler, insanın bilinç durumunu merkeze alarak, onu tüm varlığı içinde anlamayı sağlayan, açıklama metodunu tercih etmeye başlamışlardır.

Bu metot birçok sosyal bilimin bağımsızlığını sağlamıştır. Din Sosyolojisi de anlama metodolojisi ile kendi bakış bağımsızlığını kazanmış ve Din ve Toplum arasında kendine üst bir çatı rolü belirlemiştir.

Kısacası Din Sosyolojisi insan-toplum ilişkisinde araçsal ve önemli bir rol oynayan dine, tüm toplumsallığı içinde yaklaşırken; ele aldığı-alacağı malzemeyi anlama temelli bir açıklamaya dayandırmak zorundadır. Bu metodolojik çaba genç bir bilim dalı olarak hem Din Sosyolojisine hem daha bağımsızlaşan bir yer hem de kendi konularına daha bütüncül yaklaşan bir kültürel bilim olma özelliği kazandıracaktır.

KAYNAKÇA

Aydın, Mustafa (2015), Kurumlar Sosyolojisi, İstanbul: Açılımkitap Pınar Yayınları.

Akın, Mahmut H. (2008), “Sosyolojide Yöntem Sorunu Olarak Anlama Ve Açıklamanın Sınırları”, Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi, Sayı:20.

Bolay, Süleyman Hayri (2010), Felsefeye Giriş, Ankara: Akçağ Yayınları, 3. bs.

Collingwood, Robin George (2010), Tarih Tasarımı, (Çev. Kurtuluş Dinçer), Ankara: Doğu Batı Yayınları, 4. bs.

Dilthey, Wilhelm (1999), Hermeneutik ve Tin Bilimleri, Çev. Doğan Özlem, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1. bs.

Hira, İsmail (2000), “Max Weber’in Yöntem Anlayışı”, Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 2000/1, ss. 45-58.

Karataş, Zeki (2017), “Sosyal Bilim Araştırmalarında Paradigma Değişimi: Nitel Yaklaşımın Yükselişi” , Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi 1 (1).

Özlem, Doğan (2001), Max Weber’de Bilim Ve Sosyoloji, Ankara: İnkılap Kitabevi.

Subaşı, Necdet(2014), Din Sosyolojisi, İstanbul: Dem Yayınları, 1. bs.

Sezal, İhsan (1991), Sosyoloji Yazıları (Derleme), İstanbul: Ağaç Yayıncılık.

Topakkaya, Arslan (2007), “ Felsefi Hermeneutik”, Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi, Sayı/4, ss. 75-92.